

Zárójelentés OTKA pályázat

A vallásosság Allport meghatározása szerint komplex, soktényezős jelenség. A vallásosságban megélt hit az ember életének szerves része és az érett hit befonódik az élet minden rétegébe.

Ugyancsak ő állítja *The Individual and his Religion* c. művében, hogy a vallásos nem tudományellenes, inkább együtt jár (co-scientific) a vallással a valóság másik oldalát képviseli.

Kutatócsoportunk Allport és számos követőjének empirikus kutatási eredményei és markánsan bizonyított megállapításai alapján a vallás és a személyiség kapcsolatának, kölcsönhatásainak hazánkban hiányzó kutatására vállalkoztunk.

A kutatás célja kettős:

1) Magyar felnőtt lakosság körében feltárni a vallásosság különböző attitűdjeinek eloszlását. Ennek a célnak, mintegy alcéljaként az alkalmazott Hutsebout –féle Post- Critical Belief Scale (a továbbiakban PCBS) nagyobb hazai mintán érvényességét, megbízhatóságát, illetve az alkalmazhatóság korlátainak azonosítását is vizsgálat tárgyává tettük.

2) Összefüggések keresése a mért vallásossági orientációk és más személyiség irányulások és konstruktumok között, mint a remény, a kötődés és a kétely.

Ez utóbbihoz további alcélok is kapcsolódtak:

- a) A vallásosság és az emberi magatartás, személyiség összefüggéseinek széleskörű szakirodalmi áttekintése és ezen eredmények szakmai fórumokon való ismertetése,
- b) Az alap vizsgálati csomag a bekapcsolódó fiatal kutatók sajátos egyedi érdeklődésének és doktori témájának megfelelő egyéb eszközökkel való kiegészítése. Ez gazdagította a kutatást, és felhasználható volt az alapsomag érvényességének igazolásában.
- c)

A kutatás folyamata és menetközbeni változásai

A kutatás megtervezésénél ugyan már szembesültünk a hazai szakirodalom hiányaival, azonban a vártnál nehezebb és főképpen lassúbb volt a releváns szakirodalom megszerzése és áttekintése. Külföldi (Leuven, Bécs, Róma és Prága) egyetemi könyvtáraiban végeztük a szakirodalmi tájékozódást. Emiatt a kutatás ütemezését nem tudtuk tartani és így 1 éves meghosszabbítás kérelmezésére kényszerültünk.

A személyekben bekövetkező változás, mivel a kutatás korai fázisában történt, nem okozott fennakadást. Gebauer Ferenc indokolt családi okok miatt kilépett a kutatócsoportból, helyébe Martos Tamás, az egyetem frissen kinevezett tanársegéde lépett.

Az OTKA pályázatok pénzügyi alapjait érintő elvonások miatt a pénzeszközök átcsoportosítását kértük, beruházások helyett inkább könyvtárfejlesztést végeztünk.

A kutató csoport munkájába pszichológus hallgatók is folyamatosan bekapcsolódtak. Többnyire egyetemünk diákjai voltak, de számos más egyetemen tanuló diák is érdeklődött munkánk iránt. A hallgatók kutatási segédmunka végzése mellett, részt vettek a kutatói megbeszéléseken, követték a kutatás menetét, mintegy bevezetődték a kutatásba.

A kutatás mintája és eszközei

A vizsgálati minta középiskolásokból, egyetemi hallgatóból, és kisebb arányban idősebb felnőttébből állt. Életkori átlaguk (25, 4) volt. A minta felekezeti megoszlása a hazai eloszlást követte, a minta 62-65 %-a katolikus vallású volt.

Az alapkérdőív PCBS skálából, A Beck-féle Reménytelenségi skálából (BHS) és a Fenney-Noller kötődési skálából (ASQ). és az Alemeyer, Hunsbergel által összeállított Religious Doubts Scale-ből álltak. (D...) féle kétely skálából állt.

Az egyedi, doktori programhoz kapcsolódó vizsgálati eszközök:

Személyes Tervek Kérdőív
Pszichológiai Jóllét Kérdőív
Rövidített Beck Depresszió Kérdőív
Rövidített Aspirációs Index
Pozitív és Negatív Érzelmek
Önaktualizációs Index
STAI (áálapot-vonás szorongás kérdőív)
Rövidített diszfunkcionális attitűd skála
Rövidített megküzdési stratégia kérdőív
Vallásos fogalmak szemantikus differenciál skálája
Kérdőív serdülők és szülei vallásos és erkölcsi értékeiről

A kutatás eredményei

A PCBS alskáláinak hazai eloszlása

az egyes alskálákon 4,00 feletti (azaz az elméleti középértéknél nagyobb) értékeket értek el:

ortodoxia: 547-en (35%)

külső kritika 226-an (14%)

relativizmus 737-en (47%)

második naivitás 1288-an (82%)

A hazai eloszlásban a második naivitás, tehát az érett vallásosság mutatkozik a legerősebbnek, ez azt is mutatja, hogy a mintában nagy valószínűséggel többen voltak azok, akik valamilyen felekezethez mélyen kötődnek.

A PCBS hazai érvényességének igazolása

A vizsgálatban 1577 fő töltött ki olyan vizsgálati csomagot, amelyben a PCBS szerepelt. Az adatok elemzése a skála magyar változatának megbízhatóságát és érvényességét mutatja. Az alskálák megbízhatósága is megfelelő egymással jelentős mértékben korrelálnak, tartalmuknak megfelelően negatív vagy pozitív irányban.

Igazolódott, hogy a Kritika Utáni Vallásosság Skála a valláshoz való személyes viszony fontos jellemzőit képes felmérni. Dimenziói (Transzcendencia bevonása vs kizárása, valamint Szó szerinti vs. szimbolikus értelmezés) és alskálái (Ortodoxia, Külső Kritika, Relativizmus és Második Naivitás) jól értelmezhető kapcsolatban állnak olyan változókkal, mint például a koherencia-érzés, a vallási kételyek, a templomba járás gyakorisága.

A faktorelemzés során két faktort sikerült jól értelmezhetően elkülöníteni és ezek megfelelnek a kérdőív elméleti alapjául szolgáló elméleti előfeltevéseknek. Vagyis a vallásos orientációk a transzcendens befogadása vagy kizárása, illetve a szó szerinti vagy szimbolikus értelmezés mentén különíthetők el.

A minta bemutatásánál már említettük, hogy a PCBS-t kitöltők felekezeti megoszlása ugyan megfelel a hazai eloszlásnak, de a skála használhatósága szempontjából felekezeti kérdéseket érintő problémára is rá kell mutatnunk. A skálának van néhány olyan iteme, amely csak a katolikus hitrendszerben értelmezhető. Emiatt több más felekezethez tartozók nem értékelték ezeket az itemet, vagy a skála kitöltést magát is elutasították.

Ezen probléma megoldásának egyik útja lehet a skála rövidített változatának kimunkálása, amely a kutatás során megtörtént és a validitás vizsgálat során megfelelőnek mutatkozott.

A vallásosság és a személyiség összefüggései

A vallásos orientációk és a kötődés közötti összefüggések

Az elvégzett vizsgálatok egyértelműen igazolták, hogy nemcsak a felnőttkori kötődési stílus függ össze a vallásos orientációkkal, hanem a sajátos vallásos orientációk sajátos kötődési összetevővel korrelálnak

- a fejlődési szinteknek is felfogható vallásos orientációk közül az érettebbek (második naivitás alszája) a kötődés biztonságával van kapcsolatban, míg az alacsonyabb fejlődési szintek (ortodox és külső kritika) a bizonytalan kötődési mintázatokhoz kapcsolódnak.

- A külső kritikai orientáció, amely a fejlődéssel az ateizmus irányába éppúgy mehet, mint a második naivitás irányába jellegzetes összefüggése a kötődési összetevők közül a magas elismerés elvárása, kényelmetlenségérzés a kapcsolatokban és a túlságos foglalkozás a kapcsolatokkal.

A fenti eredmények azonban továbbra is számos megvizsgálandó kérdést vet fel, az összefüggéseket közvetítő hatásokkal az összefüggés irányával kapcsolatban.

A Benkő által elvégzett vizsgálat, serdülőkorúak és szüleik vallási és egzisztenciális értékeiről végzett vizsgálat igazolja azt a kötődéseméleti feltételezést, hogy a serdülők és szüleik kapcsolata jól leírható a kötődésemélet terminológiájában. A kötődés azonosított összetevői biztos bázis, égi menedék, közelségkeresés és a szeparációval szembeni ellenállás közül az égi menedék és a közelségkeresése, vagyis a jelen élvezete a kortársakkal élhető meg, míg a biztos bázist továbbra is a szülők jelentik. Benkő vizsgálatának egyik fontos következtetése, hogy vizsgált serdülők és szüleik nagy része nagyon jónak látja kölcsönös kapcsolatukat, átveszi értékeiket és csak a serdülők 18 % rossznak vagy csak kielégítőnek látja a kapcsolatot. Ennek ellenére a szülők vélekedése ellenére jobban értik magukat a kortársak, mint szüleik társaságában.

Vallásos orientációk és a remény közötti összefüggések vizsgálata

A széleskörű nemzetközi vizsgálatok azt mutatják, hogy a vallásosság, különösen annak érettebb formái komoly hatást gyakorolnak az egészségi állapotra, a gyógyulás gyorsaságára és a halálozás mértékére. A vallás egészségre tett hatását többek szerint a remény közvetíti.

Ennek alapján indokolt feltételezésnek látszott, hogy a remény –reménytelenség különböző összetevői és a vallásos orientáció formái között szignifikáns összefüggésre találunk. A jogos elvárások ellenére semmiféle jelentős összefüggés nem mutatható ki a két tényező között. A váratlan eredmény magyarázatára ugyan több út kínálkozik, de érvényes magyarázatot csak módszertanilag és elméletileg átgondolt kutatások alapján alakíthatunk ki.

Napjainkban egyre több személyiségjellemző, szükséglet vonatkozásában mutatható ki, hogy másként hatnak és működnek a mindennapi szokványos helyzetekben és másként stressz idején. Ilyenek a kötődésében az elválás miatti gyötörődés, a társas támogatás igénye, ilyen az optimizmus különböző formáinak eltérő viselkedése és ilyen a remény is.

Ez utóbbit tekintve szükségesnek látszik a reménykonstrukció összetevőinek és finoman árnyalt mérőeszközének kidolgozása.

A konstrukció vonatkozásában komolyan meg kellene különböztetni az ún. szekuláris és vallásos reményt. AZ előző az optimizmussal rokon fogalom és a mindennapi helyzetek sikeres megoldására utal, míg a vallásos remény az élet végső kérdéseire vonatkozik és az élet kontrollálatlan helyzeteiben működik. A két reményforma között számos más különbség is kimutatható (kire vagy mire alapoz, önmagára vagy egy Végső Valóságra).

A kutatás egyik fontos eredményének tartjuk a remény konstrukció és mérőeszköz vallásos összefüggésben való használhatóságának hiányát. A hiány értéke a remény újragondolására, fogalmi tisztázásra és mérőeszköz kidolgozására ösztönöz.

A kötődés és a remény kapcsolata

A reménytelenség skálával mért pozitív és negatív tónusú összetevők és a kötődés között számos szignifikáns összefüggés mutatkozik meg. Ezek közül a reménytelenség érzelmi aspektusa és a remény a biztonságos kötődéssel mutatott erős szignifikanciájú negatív illetve pozitív összefüggése emelhető ki.

Ennek valódi tartalma a reménykonceptió átgondolásával határozható meg. De a kötődéssel kapcsolatos szignifikáns eredmények kiemelik a felnőttkori kötődési stílusok személyiség és magatartásformáló erejét.

Eredmények a vallásosság és a személyiség önszabályozása területén

A célok és törekvések a személyiség önszerveződésének fontos elemei. A személyes célok rendszere közvetít a szelf alapvető aspektusai és a magatartás, valamint az aktuális élmények között. A kutatásnak ebben a vonulatában azt vizsgáltuk, hogy a vallásosság, mint a szelf egyik jelentős tényezője milyen szerepet játszik a célok szerveződésében, hogyan függ össze ezeken keresztül a mentális egészség befolyásolásában.

- Kidolgoztuk a Személyes Tervek kérdőív adaptált változatát, melyben a szokásos terv-jellemzőkön kívül szerepel a személyes tervek vallásos motivációjának értékelése is.
- A személyes tervek rendszerében a vallásos személyek esetén eltolódások figyelhetők meg az alábbi irányokban: magasabb várható támogatás, és alacsonyabb közvetlen haszonra való törekvés a tervekben. Továbbá a személyközi irányultságú és a fejlődésre irányuló tervek magasabb relatív aránya.
- Vallásos személyek esetén azok a tervek bizonyultak intrinzik módon motiváltak (ön-azonosnak), melyek, az élet értelmességéhez járultak hozzá, és a társak támogatásával jártak együtt. Nem vallásos személyek esetében azok a tervek voltak intrinzik módon motiváltak, melyek külső haszon elérésére irányultak és mentesek voltak a külső kényszerektől.
- A kutatás keretében kidolgoztuk és validáltuk az Aspirációs Index rövidített változatát. Az aspirációk hosszú távú, általános célok és törekvések, melyek a személy életének alapvető irányultságát jelzik. Az Aspirációs Index a hosszú távú általános célok felmérésére szolgáló 14 tételes mérőeszköz, melynek fő faktorai a belső értékek viszonylagos előnyben részesítése (intrinzik célok - I) illetve a külső motivációk (extrinzik célok - E). A kérdőívben az alábbi célok, mint indikátorok fontosságát mértük fel (zárójelben az adott cél intrinzik, illetve extrinzik jellegét jeleztük): tartalmas emberi kapcsolatok (I), személyes növekedés (I), közösség iránti elkötelezettség (I), gazdagság (E), hírnév (E), vonzó külső, jó megjelenés (E), testi egészség. Az eredmények szerint a vallásosság az intrinzik törekvések magasabb szintjével és az extrinzik törekvések alacsonyabb szintjével jár együtt, egyúttal azonban az egészség, mint cél fontossága is valamivel alacsonyabb a vallásos személyeknél.
- A kutatás keretében részt vettünk a Crumbaugh és Macholick féle Purpose in Life, Életcél Kérdőív magyarra fordításában és validálásában valamint a vallásosság mérőeszközeivel

való összevetésben. Az adatok szerint a vallásosság az élet értelmességének magasabb szintjével jár együtt.

A vallásosság és személyiség kapcsolatának feltárásánál kiegészítő szempontja a vallásosság és lelki egészség, valamint a megküzdés kapcsolatának vizsgálata volt. A kutatásban használt alap kérdőív-csomagot klinikai skálákkal egészítettük ki (depresszió, szorongás, diszfunkcionális attitűd, megküzdési stratégiák). Ezen kérdőívek segítségével a fenti összefüggéseket több mint 400 fő adatainak felhasználásával tudtuk vizsgálni.

- Igazolódott hogy a Kritika utáni vallásosság-skála által mért, szimbolikus gondolkodással jellemezhető vallásos attitűd (második naivitás) a lelki egészség pozitív mutatóival jár együtt (alacsonyabb depresszió és szorongás szint).

- A megküzdési stratégiák adaptívabb, érettebb formái a Kritika utáni vallásosság skála által mért attitűdöknek a feltételezett fejlődési lépcsők szerinti előrehaladottabb formáival mutatnak összefüggést. Ez a vallásosságnak az egész személyiségbe való bevonódását és áthatását is jelenti.

A kétely és a vallásossági formák kapcsolata

- A kételkedés-skála (Altmeyer) adatai alapján megállapítható a kérdőív magyar adaptációjának beválása.

- A kétely-skála adatainak összevetése a Kritika utáni vallásosság skálával, valamint a lelki egészség alkalmazott mutatóival a kételkedésnek a vallásosság fejlődésében betöltött normatív krízis jellegű szerepét valószínűsítik, valamint a kételkedés területén jelentkező nemi különbségeket világítják meg.

A vallásos fogalmak értelmezésének tisztázásához több fázisban zajló munkával összeállítottunk egy szemantikus differenciálskálát, amelyet 300 töltött ki. A vizsgálat eredménye alapján jogosan tételezzük föl, hogy a vallásosság szintjein lévő személyek felekezettől függetlenül más kognitív struktúrában értelmezik a vallásos fogalmakat. Ez arra enged következtetni, hogy a vallásosságban a kognitív összetevő erős tényező.

A kutatás eredményei számos területen még részeredmények, mivel a kutatás feldolgozása alapján három doktori disszertáció készül, amelyet kiemelő eredménynek tartunk.

Kézdy Anikó: Normatív krízisek késő serdülő és fiatal felnőttkorban; Martos Tamás: Vallásosság és mentális egészség; Urbán Szabolcs: Vallásos szempontból jelentős fogalmak összehasonlító vizsgálata szemantikus differenciál-skálával.

A kutatási eredmények publikálása

A kutatás ideje alatt 3 tudományos konferencia és 4 valláspszichológia konferencián számoltunk be. A kutatócsoport minden tagja előadást tartott a MPT 204-es és 2006-os nagygyűlésén. Az előzőn, először hazánkban, valláspszichológiai szekció keretében, az utóbbinál pedig valláspszichológiai szimpóziumot szerveztünk. A harmadik tudományos konferencia az International Association for the Psychology of Religion Leuvenben tartott konferenciáján poszterbemutatóval vettünk részt.

A valláspszichológia konferenciák hídepítő szerepet töltenek be a teológia és a pszichológia között, és hozzájárulnak a határterületi kérdések árnyaltabb megértéséhez.